

STANE GRANDA

Premalo znanja in ljubezni do resnice in domovine

O drugi svetovni vojni, zlasti njenem koncu, obstoji obsežna in raznovrstna domača in tuja literatura. Ne razlikuje se zgolj po ideološki pripadnosti in nacionalnosti avtorjev ter zanesljivosti podatkov, ampak predvsem v tem, kaj je v središču zanimanja avtorja in kakšen je namen knjige. Vsestranska neuravnovešenost je njena največja slabost. Trenutno je najbolj brana monografija Keitha Lowea, *Podivjana celina*. V zadnjem času so v Sloveniji izjemno odmevne akcije civilno-družbene iniciative »Resnica in sočutje 1945–2015«, ki želi »po sedemdesetih letih vzpostaviti proces dokončnega slovesa od druge svetovne vojne ter z njo povezane državljanske vojne in poveljnega nasilja.« Med slovenskimi avtorji poleg serije »Farnih plošč«, monografij, ki objavljajo pobite in zamolčane nasprotnike revolucije po posameznih župnijah, odmevajo zlasti dela Jožeta Dežmana in Tamare Griesser-Pečar. Izjemno veliko delo je opravil tudi Inštitut za narodno spravo.

Poizkus bilance

10. junija 2012 je izjemna zgodovinarica Vida Deželak Barič z ljubljanskega Inštituta za novejšo zgodovino za MMC RTV SLO objavila podatke o bilanci druge svetovne vojne pri Slovencih v mejah današnje Republike Slovenije. Navajam podatke: »97.500 žrtev je med Slovenci zahtevala vojna vihra 2. svetovne vojne in poboji takoj po njej. To predstavlja 6,5 odstotka prebivalcev današnje Slovenije ... Ocenjujemo, da je približno 83.000 ljudi izgubilo

življenje med vojno, več kot 14.000 pa po vojni. Med zadnjimi so večinoma umrli v povojnih pobojih, nekateri pa so umrli tudi zaradi posledic taborišč – zaradi izčrpanosti in obolelosti, kar nekaj pa je primerov, ko so ljudje umirali v nesrečah, ki so jih povzročijo orožja ali eksplozivna telesa ... Brez povojnih pobojev bi bilo žrtev za 15 odstotkov manj.«

»Ljubljanska pokrajina je zgubila 9,5 odstotka prebivalstva. Tukaj se je namreč vzpostavil zelo močan odpor proti okupatorju, ki je šel z roko v roki z revolucijo, čemur je sledila reakcija meščanskega tabora ... Na Gorenjskem je med vojno in po njej umrlo 7,3 odstotka prebivalstva, največje število žrtev pa tam predstavljajo partizani. Štajerska je izgubila skoraj 5 odstotkov prebivalcev, Primorska 5,6 odstotka, Koroška 6,7 odstotka. Najmanj je bilo prizadeto Prekmurje, kjer je bila populacijska izguba okoli 1,3-odstotna, kar tretjino žrtev od tega pa predstavljajo prekmurški Judje (okoli 500) ... Dogajanje v Prekmurju je bilo v veliki meri pogojeno z oddaljenostjo pokrajine od Ljubljane, kar je ustvarilo zelo specifično žrtvoslovno sliko v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami.«

»Največ žrtev je povzročil nemški okupator, več kot 31.700. Za okoli 20.000 ljudi nismo mogli ugotoviti, kdo je povzročil njihovo smrt – na vzhodni fronti na primer za veliko vojakov ne vemo, kaj je povzročilo njihovo smrt. Za Rdečo armado imamo ugotovljeno, da je povzročila nekaj več kot 5.000 slovenskih žrtev, vemo pa, da so na tej fronti umirali vojaki tudi v drugačnih okoliščinah – v nesrečah z orožjem, zaradi hudih zim, obolelosti. Partizansko-revolucionarni tabor je povzročil več kot 24.000 žrtev – med vojno in po njej ... Italijanski okupator je povzročil nekaj čez 6.400 žrtev. Protirevolucionarni tabor, v katerem so zajete vaške straže, četniki in vse tri veje domobranstva, so zakrivili smrt 4.400 ljudi – to so žrtve, ki so padle v njihovih samostojnih akcijah, ne pa žrtve, ki so jih povzročili v sodelovanju z okupatorjem (te žrtve so prištete k številu žrtev okupatorja). Zavezniške vojaške enote so predvsem v bombardiranjih pustile skoraj 1.900 žrtev. Več kot 900 žrtev je bilo zaradi nesreč – pri čiščenju orožja in podobno. Ustaši so povzro-

čili blizu 800 žrtev – večji del so to Slovenci, ki so bili izgnani na območje NDH, kar nekaj žrtev pa je iz časa umika hrvaških enot v Avstrijo ob koncu vojne.«

»Civilno prebivalstvo je trpelo enako kot možje na frontah. Ugotovljenih imamo več kot 23.000 civilnih žrtev. Je pa glede statusa, ki so ga žrtve imele v času smrti, največje število umrlih med partizani – več kot 28.000 partizanov je bilo ubitih, k temu pa je treba prišteti še 5.000 aktivistov OF in partizanskih sodelavcev. Domobranci pa so med vojno in po njej imeli več kot 14.000 žrtev.«

»Največ žrtev je terjalo leto 1945, kar je na prvi pogled nenavadno, saj je vojna trajala le do sredine maja. Številka je visoka tudi zaradi dogajanja neposredno po koncu vojne. Vendar je precej žrtev padlo tudi v začetnih mesecih leta 1945, torej še v vojnem času. Od začetka zime 1944/1945 je bil nemški okupator ob podpori različnih drugih slovenskih in tujih oboroženih formacij namreč v neprestani ofenzivnosti in partizanske enote so bojevale srdite boje oziroma so bile neprestano v spopadih. V omenjenih ofenzivah in še v zaključnih operacijah je leta 1945 padlo več kot 7.000 partizanov in več kot 1.000 aktivistov OF. V prvih mesecih tega leta je umrlo tudi okoli 6.000 civilistov bodisi doma kakor tudi v taboriščih, kjer so bile razmere še posebej slabe; zima je bila ostra, primanjkovalo je hrane, ni bilo ustrezne zdravstvene zaščite, taborišča so bila prenatrpana itd.«

»Splošna ocena je, da je Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi deželami visoko prizadeta. So pa države, ki so imele še višji odstotek žrtev. Na prvem mestu je Poljska, ki je imela 16-odstotno izgubo prebivalstva, kar je okoli 5 milijonov 600 tisoč ljudi. Več kot polovica – 3 milijoni – so bili poljski Judje. Številčno je najbolj trpela Sovjetska zveza, ki je dolgo nosila glavno breme te vojne. Po najnižjih ocenah je tam umrlo 24 milijonov ljudi, kar pomeni 14 odstotkov vsega prebivalstva. To so skoraj nepredstavljive številke. Tudi Nemčija naj bi izgubila okoli šest milijonov ljudi, kar je okoli 8,8 odstotka prebivalstva ... Zelo blizu Sloveniji pa je Madžarska, kjer je umrlo 6,4 odstotka državljanov, kar pa v številkah pomeni 580.000 žrtev vojne. Od nekdanjih jugoslovanskih republik je

imela največje izgube Bosna in Hercegovina (več kot 10 odstotkov prebivalstva oziroma 328.000 ljudi) ...

Francija je imela okoli 10.000 zunajsodnih pobojev med okoli 40 milijoni prebivalcev. Dokaj hitro so se dogovorili, da ne bo obračunavanja. Vzpostavili so več kot 300.000 kartotek kolaborantov, ki so jih preiskovali. Okoli polovico so jim sodili na sodišču, na smrt pa so jih obsodili 7.000 – kar nekaj od teh je bilo obsojenih v odsotnosti – smrtna kazen pa je bila dejansko izvršena v 791 primerih.«

V letih po objavi intervjuja spoštovane kolegice so številke še nekoliko narasle, popolnih podatkov pa ne bo nikoli. Zato je številka samo spodnja meja.

Kratek zgodovinski oris ozadja tragedije

Kraljevina Jugoslavija je dočakala drugo svetovno vojno podobno kot številne druge države bolj ali manj nepripravljena. Država brez zgodovinske tradicije notranjepolitično še niti ni bila trdno konsolidirana. V njej so obstajala močna nacionalna nasprotja, ki jih je v veliki meri vzpodbujal tudi srbski centralizem. Na predvečer vojne je bila država v gospodarski in politični krizi, ki jo je dodatno oteževalo dejstvo, da ni imela niti pravega državnega suverena s potrebno avtoriteto.

Pri Slovencih je bil položaj še posebno zapleten. Po prvi svetovni vojni smo izgubili Koroško, vso Primorsko in del Kranjske. Prebivalci ozemelj, ki so prišla pod Italijo in ki so prvi občutili fašistični režim, so bili izpostavljeni strahotnemu raznarodovanju in so se bili pripravljani povezati z vsakomer, ki bi jih tega rešil. Razvili so tudi narodnoobrambno in nadstrankarsko organizacijo TIGR, ki je skušala italijansko nasilje otopiti s pomočjo atentatov in sabotажami. Primorska duhovščina je delovala organizirano na duhovnem in socialnem področju na podlagi krščanskosocialnega program v Društvu svečnikov sv. Pavla.¹ V njej nekateri vidijo za Slovence najbolj primerno obliko odpora proti okupatorju.²

Nekateri najvidnejši pripadniki slovenskega naroda so imeli ob vstopu v nov jugoslovanski okvir celo identitetno krizo: so Slovenci ali Jugoslovani. Zadnje je bilo značilno predvsem za liberalno orientirane. Poleg klasičnih meščanskih strank je vse močnejša začela postajati komunistična partija, ki je taktično sicer načenjala nacionalno vprašanje, bila pa v bistvu internacionalistična. Njena moč ni bila v številčnosti ali privlačnosti političnega programa, poudarjanje socialnih krivic je imelo določeno privlačnost, ampak fanatičnega članstva, ki je bilo pripravljeno na žrtve. Partija se je stalno pripravljala na prevzem oblasti, kar je bil, poleg ustvaritve družbe po sovjetskem vzoru, njen trajni cilj. Imela je v Sovjetski zvezi izšolan kader poklicnih revolucionarjev, ki se je še dodatno okreпил s slovenskimi udeleženci španske državljanske vojne. Njihove vojaške izkušnje, zlasti pa poznavanje in obvladovanje metod medsebojnega obračunavanja so v slovenskem zgodovinopisju podcenjene.

Vodilna slovenska politična sila SLS je 1940. leta izgubila voditelja dr. Antona Korošca, v čigar senci se ni mogel razviti enakovreden naslednik. Liberalci so bili pomembni bolj intelektualno in kapitalsko kot številčno. Njihovih zvez z beograjskimi gospodarskimi, političnimi in zlasti vojaškimi krogi ne gre podcenjevati. Socialisti so bili razdrobljeni. Slovenska meščanska politika je bolj kot zaradi političnih nasprotnikov trpela zaradi frakcijskih in osebnih nasprotovanj. Izjemno močna in vplivna je bila njena krščanskosocialna struja, ki formalno ni imela lastne organizacije, bila pa je izjemno vplivna v delu akademske mladine, delavskih krogov in na podeželju.

Slovensko ozemlje so si razdelili nemški, italijanski, madžarski in hrvaški okupatorji. Vsem je bil skupni, čeprav v praksi nekoordiniran cilj, uničenje slovenskega naroda, predvsem njegove kulture. Meščanske stranke na čelu s SLS so si prizadevale, da bi Slovenci ostali tudi pod okupatorjem enotno ozemlje, ker bodo tako lažje preživeli. Prizadevale so si v duhu slovenske zgodovinske tradicije, ki je videla, da Slovincem najbolj škodi politično-upravna razdeljenost, katero so delno presegle šele v Jugoslaviji. To je bil

bistveni program Združene Slovenije. Iskanje tozadevnega razumevanja pri nemških ali italijanskih okupatorjih ni nikakršna oblika kolaboracije ali celo koketiranje z italijanskim fašizmom in nemškim nacizmom, ampak izrazito narodnoobrambna poteza. Razdelitev slovenskega ozemlja med različne okupatorje je vplivala na raznolikost odpora proti njem, kot kaže »bilanca« tudi na število človeških žrtev, po vojni pa predvsem na nesposobnost, da bi Slovenci kot narodna celota bili zmožni sprejeti skupno oceno, kaj se je v bistvu dogajalo med drugo svetovno vojno na Slovenskem.

Okupacijo kot posledico razpada Jugoslavije so meščanske stranke, ki nanjo niso bile pripravljene, morale priznati, kar pa ne pomeni, da so se z njo sprijaznile. Glede nove oblike delovanja so se vzorovale predvsem po dogajanju v času razpadanja Avstro-Ogrske. V Ljubljani so ustanovili Narodni svet, ki pa ga okupator ni priznaval in ga je celo prepovedal. Leta 1942 so ustanovili Slovensko zavezo, po kapitulaciji Italije Narodni odbor, ki je 3. maja 1945 slovenskega parlamenta skušal uveljaviti Narodno vlado. Čeprav so imeli člani teh organov močne zveze z jugoslovansko vlado v Londonu, njihovi načrti niso mogli biti uresničeni, ker so sloneli na napačni kalkulaciji: izkrcanju Angloameričanov v Istri oziroma njihovem prodoru na slovensko ozemlje in aktivno pomoč v obračunu s komunisti.

Komunisti, ki so na področju tistega dela Slovenije, ki ga je zasedla nemška vojska, do napada na Sovjetsko zvezo 22. junija delovali legalno in bi lahko govorili o prvi kolaboraciji na Slovenskem, so 26. aprila 1941 ustanovili Antiimperialistično fronto, ki so jo kasneje preimenovali v Osvobodilno fronto. Vanjo so povezali samo dele oziroma nezadovoljnejše legalnih slovenskih starojugoslovanskih strank, levega krila Sokolov, krščanske socialce in nekatere kulturnike, katerih aktivisti so komunistom uspešno pomagali zbrisati pravo naravo OF. Kljub trditvam o partizanskem gibanju kot delu antifašistične koalicije, to velja za Sovjetsko zvezo, ne pa ta demokratične države, do katerih so imeli stalno ideološke zadržke, kar so nekateri njihovi pripadniki specialnih sil plačali z življenjem. Med

»meščansko« in komunistično obliko odpora je zaradi cilja: obnova predvojne Jugoslavije ali vzpostavitve nove komunistične oblasti prišlo do nepomirljivih in nepresežnih nasprotij.³ Z razglasitvijo komunističnega monopola nad odporom 16. septembra 1941, ko je OF razglasila vsakogar, ki se je organiziral izven OF, za izdajalca – pa četudi je deloval proti sovražnikom – in za izdajalce predvidevala smrtno kazen, se je po mnenju dr. Tamare Griesser Pečar dejansko začela državljanska vojna. Njeni rezultati so razvidni v zgoraj zapisani »bilanci«, skoraj polstoletni komunistični vladavini, Slovenija je bila v Jugoslaviji najbolj stalinistična, predvsem pa v povsem razdvojenem slovenskem narodu,⁴ ki prav zaradi tega ne more normalno zaživeti v lastni državi, sicer največjemu dosežku v lastni zgodovini.

Dodatna tragika druge svetovne vojne pri Slovencih je v tem, da je edini, ki je izhajal predvsem iz slovenskih nacionalnih potreb in je dejansko predstavljal alternativo obema sprtima taboroma samoslovenec duhovnik dr. Lambert Ehrlich,⁵ bil že leta 1942 ubit. Že konec leta so ga hoteli likvidirati jugoslovansko nastrojeni liberalci, dne 26. maja 1942 pa so to uresničili komunisti.

Kako se je moglo Slovencem zgoditi kaj takega?

Tragika vojnega in povojnega dogajanja, ko je bil izvršen največji zločin nad Slovenci v slovenski zgodovini in to s slovenske, ne tuje strani, sproža vprašanja, na katera verjetno ni povsem zadovoljivega odgovora. Slovenci niso posebnost med evropskimi narodi, razen morda v tem, da so med zadnjimi prišli do lastne države. Vselej v zgodovini so bili med najbolj zvestimi državljani v državi, v kateri so živeli. Ob 100-letnici prve svetovne vojne velja posebno poudariti, da so glede na delež prebivalstva v Avstro-Ogrski monarhiji imeli največ človeških žrtev. Ne zato, ker bi jih vojaške oblasti posebno izpostavljale najnevarnejšim razmeram, ampak zaradi svojega domoljubja.

Slovenci so veljali za enega najbolj katoliških narodov in liberalni državljani v nekdanji podonavski monarhiji. Nekateri so jih

pogosto skupaj s Tirolci prištevali k »Hostienfresser«. Za njihov duhovni in verski razvoj je bilo dejansko veliko narejenega, zato je vse skupaj še manj jasno. Glede na podobno divjost v samouničevanju, ki so jo pokazali približno v istem času tudi katoliški Španci, Poljaki in Hrvati ter mogoče še kdo, se zastavlja celo načelno vprašanje, ali je ta pot iskanja sploh pravilna? Kot zgodovinar druge ne znam.

Iz podatkov, ki jih za ljubljansko škofijo v svoji izjemni seriji o mašnih ustanovah navaja Jože Maček⁶ (za mariborsko je podobna serija pred zaključkom), je razvidno, da je ta vrsta pobožnosti po prvi svetovni vojni med našimi ljudmi praktično povsem zastala. Vzrok je lahko v tem, da se je teh kapitalskih naložb – samo obresti so bile za mašne in druge dobrodelne namene – polastila nekdanja država in so z njenim koncem propadle, toda zdi se nam ne dovolj prepričljiv. Svoje je gotovo prinesla tudi sama vojna kot taka, moralen padec številnih naših vojakov, oktobrska revolucija ..., vendar nas tudi ta možnost odgovora povsem ne zadovolji. Slovenci smo po več kot osmih stoletjih zamenjali svoj državni okvir. Nova država ni bila katoliška, monarh je bil pravoslaven, toda ali bi to lahko bilo vzrok? Deklaracijsko gibanje, izjavljanje za mir, ki pa so ga mnogi razumeli kot izjavljanje za Jugoslavijo, je slovensko duhovščino dokaj razklalo. Približno tretjina, zlasti starejših duhovnikov, je ni sprejela. Ti so se odlikovali tudi po tem, da ob nemškem vkorakanju niso bili pripravljene razobesiti nemških zastav in so bili ponekod na Dolenjskem, kjer so kmetje Nemce pozdravili in celo hoteli premikati razmejitveno mejo v škodo Italijanov, žrtev nasilnih demonstracij. Med njimi so bili tudi nekateri kasnejši partizanski prvoborci. Nekateri mlajši duhovniki, zlasti tisti, ki so se navduševali za Kreka in Korošca, pa so se za njo in vladajočo rodbino tako navdušili, da jih je težko razumeti. Enostavno so jo zamenjali za nekadnjo Habsburško monarhijo in Jugoslavijo povsem posvojili. Vsekakor je ob razpadu Jugoslavije precejšen del duhovščine razmišljal, kako bi sodeloval pri njeni obnovitvi, kar jo je pripeljalo v različne tabore. Več seveda za staro, kot pa novo oblast, ki so jo ponujali komunisti.

Največja žrtev nastanka stare Jugoslavije so bili kmetje. Do začetka druge svetovne vojne so v Sloveniji predstavljali polovico prebivalstva. Z menjavo kron po prvi svetovni vojni, zlasti pa permanentno krizo, kmetijskim pridelkom z »juga« niso mogli konkurirati, 1929 pa je nastopila še prava gospodarska kriza, se je njihov položaj naglo slabšal. Nekdanja monarhija je, vsaj preko dežel, imela svojo agrarno politiko, Jugoslavija ne. Socialno vprašanje, tudi zaradi deagrarizacije, razvoja kapitalizma in nekaterih drugih vzrokov, se je zaostrovalo. K temu so nemalo prispevale tudi drugačne, boljše razmere v sosednjih državah. Nekateri duhovniki so to čutili, vendar so bili slabo slišani. Tudi v cerkvenih vrstah. Ivan Ahčin je leta 1937 zapisal: »Ko so se ustanovili Sovjeti, je zaradi nevarnosti svetovne revolucije, ki jo je druga internacionala iz Moskve pripravljala in jo pripravlja še danes, svet postal pozoren na komunistično nevarnost. Doživeli smo, da so komunistično stranko po mnogih državah pričeli preganjati in da so bili za njo uzakonjeni posebni izjemni zakoni. Zaradi tega so se komunisti zatekli v katakombe, k skrivnim, tajnim organizacijam in nelegalnemu delovanju. To jim je prineslo mnogo žrtev. A kar je bilo zanje hujše: ljudje, ki so bili enkrat, dvakrat v ječi, pozneje največkrat niso več hoteli pri komunističnih akcijah sodelovati ... Vodstvo komunistične internacionale je popolnoma pravilno sprevidelo, da po tem potu ne pride do zaželene svetovne revolucije. V tem usodnem trenutku je kominterna razglasila za svoje pripadnike podobno geslo kakor svoj čas Leon XIII. (okrožnica 'Graves de communi') za katoliško duhovščino: Ven iz katakomb med narod! Komunistična stranka in njena tajna organizacija je seveda ostala, prenesla pa je svojo delavnost med ljudske množice ... Pri tem komunisti natanko prisluškujejo utripom ljudske duše, nakar se pojavijo kot rešeniki iz vseh težav sedanjega časa ... S svojo prebrisano taktiko, ki pa seveda predpostavlja veliko izšolanost, izvežbanost in zanesljivost lastnih vrst, so komunisti po nekaterih državah skoraj brez težav osvojili socialistične strokovne organizacije, v katere so se vrinili in se polastili vodstva. Njihov velik uspeh pa je snovanje 'ljudskih front', s katerim so pod geslom borbe za demokracijo (!)

vdrli v politične trdnjave svojih nasprotnikov, se polastili vodstva in množic, ki jih sedaj vodijo pod rdečo komunistično zastavo Veliko se govori in piše o komunistični nevarnosti. Pri tem navadno obračamo poglede proti Moskvi, kjer je sedež druge Komunistične internacionale in od koder se vodi mednarodna komunistična propaganda, zelo razumno prikrojena posebnim razmeram vsake dežele posebej. Manj pa razmišljamo o skritem zavezniku komunizma, ki je sredi med nami in ki komunizmu pripravlja pot ter ga vabi v deželo. Ta skriti sovražnik pravega naravnega reda in zaveznik komunistične revolucije je naša družba sama ... Najmočnejše orožje v rokah komunistov je torej sedanja slabo urejena družba, ki s svojimi slabostmi in napakami daje komunistični prevratni agitaciji neprestano dovolj hraniva. Nevarnost komunizma torej obstoji ... Načela, s katerimi komunizem agitira, so predvsem pravičnost za vse male in nebogljene in one, ki trpe socialne krivice, potem pa enakost v državi, družabno in gospodarsko do temeljev preurejeni. Kje je človeško srce na zemlji, ki ne bi hrepenelo po pravičnosti in enakosti?«⁷

Ob vsem grmenju o komunistični taktiki in strategiji, laži, kot njegovi »nesmrtni duši«, je vendar treba najprej pogledati domače razmere in začeti ustrezno delovati. Kako bomo reagirali, ko bo nova levica v slovenskem parlamentu v naslednjem parlamentu število svojih glasov podvojila, krščanski demokrati pa se bodo tresli za vstop? Če ne jemlješ krščanstva resno, kot sv. oče Frančišek, drugače ne more biti! Odgovora, za kaj so Slovenci tako podivjali, ne da niti upoštevanje komunističnega terorja, niti zločini nasprotne strani. Ve se, kdo je začel! Vsekakor pa bi morali temu vprašanju namenjati več prostora kot doslej.

Omenili smo že, da so komunisti oziroma OF neverjetno spretno izrabili različne okupacijske sisteme, kar še danes onemogoča povprečnemu Kranjcu in Primorcu, da bi se sporazumela, kaj se je dogajalo med drugo svetovno vojno na Slovenskem. Ne glede na vse, pa je dejstvo, da je najvišjo ceno plačala Cerkev oziroma duhovniki. Že prva žrtev vojne na Slovenskem, radgonski župnik, je simbolično naznanil prihodnost, ki čaka duhovščino. Izganjanje s

Štajerske, klanje v Jasenovcu, beg na Kranjsko, likvidacije ... noben drug poklic ni plačal tako visoke cene! Pri tem je bil drugotnega pomena osebni nazor in politična orientacija duhovnika. Klasičen primer je Janko Komljanec (1892–1942), župnik v Prečni pri Novem mestu, ki je bil hud nasprotnik okupatorja, v začetku sodelavec, nato pa nasprotnik OF.⁸ Vtis je, da je mnoge duhovnike zanesla predaleč ljubezen do stare Jugoslavije, ki se je kasneje stopnjevala v antikomunizem. Veliko vlogo so pri mnogih zlasti mlajših imela tudi poročila o umorih številnih duhovnikov iz Španije. Mnogi so bili tudi slabo razgledani o mednarodnih razmerah, saj je bilo znanje tujih jezikov razen nemškega in seveda latinskega, razmerno šibko. Nerazumljivo je, kako so Angležem nekateri klerikalni vrhovi pošiljali spomenice v nemškem jeziku. O vnaprejšnji krivdi duhovnikov pri komunistih zaradi poklica in verskega prepričanja govore številni primeri izseljenih štajerskih, gorenjskih in primorskih duhovnikov po vojni, ki so sloveli po svojem antifašističnem delovanju. Kronski primer je duhovnik, pesnik in antifašist Filip Terčelj (1892–1946).

O odnosu slovenskih komunistov do duhovnikov obstaja bogata znanstvena literatura in številni tiskani spomini.⁹ Kljub veliki ponudbi napisanega, pa ostajajo nekatera vprašanja še odprta. Tako iz arhivskih virov ni mogoče potrditi imenovanja generalnega vikarja Andreja Ilca v partizanski Beli krajini, ki je na pobudo Kidriča prejel dekret od škofa Rožmana.¹⁰ Prav tako ni povsem nepričakovana trditev Petra Vodopivca, da je šel Metod Mikuž v partizane s škofovim soglasjem.¹¹ Predober zgodovinar je in preblizu je bil Mikužu, da bi kaj takega napisal na pamet. V zvezi s tem tudi proces proti škofu Rožmanu¹² bolj potrjuje politične razmere po drugi svetovni vojni, kot pa njegovo politično delovanje.

Po 70 letih od konca druge svetovne vojne je slovenski narod zaradi nje še vedno tako razdeljen, da začenja to ogrozati obstoj samostojne slovenske države. Ne samo zaradi ideoloških in političnih potreb in razlik, ampak tudi zaradi mnogih še narazčiščenih vprašanj. Bojim se, da bo njihovo popolno razkritje za mnoge tako šokantno, da bodo za spravo prosili. Vsi seveda nikoli. Vsekakor

pa se je treba strinjati z Romanom Globokarjem, da je nujna nova temeljita zgodovinska raziskava vojnega in povojnega časa.

Opombe

- ¹ Pelikan, Egon: Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom, Ljubljana 2002.
- ² Mira Cencič, Primorski krščanski socialci, edina prava sredina med NOB in revolucijo na Slovenskem: Kronika (Ljubljana), 2007, letnik 55, številka 2.
- ³ Bojan Godeša, Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana, 2006.
- ⁴ Tamara, Griesser Pečar, Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija. Ljubljana 2004,
- ⁵ *Ehrlichov* simpozij v Rimu. Celje. 2002.
- ⁶ Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2005. Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1819-1853. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2008. Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1854-1862. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2009. Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1854-1862. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2009.
- Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1863-1891. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2010. Jože Maček, Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1892-1960. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem, Celje 2011.
- ⁷ Ivan Ahčin, Nevarnost komunizma in naše delo, v: Bogoslovni vestnik 17 (1937) 21-24, 32.33.
- ⁸ Bogdan Osolnik je v nekem razgovoru največjo krivdo za razvoj kontrerevolucije na Dolenjskem pripisal zverinskim umorom Komljanca in katoliškega aktivista pročetniško usmerjenega Stanka Grahuta iz Šmarjete.
- ⁹ Naj navedem le osrednji deli: Palme mučeništva, Celje 1994 in Tamara Griesser – Pečar, Cerkev na zatožni klopi, Ljubljana 2005. – Omeniti je treba seznam slovenskih mučencev, poslan v Rim pred velikim jubilejem leta 2000: Slovenski mučenci – Martiri sloveni, Ljubljana 1998.
- ¹⁰ Osebna pripoved avtorju.
- ¹¹ Peter Vodopivec, Od Pohlinoe slovnice do samostojne slovenske države, Ljubljana 2006, str. 285.
- ¹² Tamara Grieser Pečaar, France ml. Dolinar, Rožmanov proces, Ljubljana 1996.